

Drets Humans i drets dels pobles

Fèlix Martí Director del Centre UNESCO de Catalunya.

■ Derechos Humanos y derechos de los pueblos

La paz y la estabilidad política exigen la aplicación de soluciones, con criterios de racionalidad y espíritu democrático, a los problemas de los derechos de los pueblos. Sin embargo, el pleno reconocimiento de estos derechos parece un objetivo muy a largo plazo. Un mundo de pueblos diferenciados viviendo con libertad y fraternidad puede parecer una utopía, pero es una aspiración legítima, bella y responsable.

■ Human Rights and the rights of peoples

Peace and political stability require the application of rational solutions of a democratic nature to the problems of the rights of peoples. However, full recognition of these rights seems to be a very long-term objective. A world of different peoples living freely in fraternity may seem to be a utopia but is in fact a legitimate and responsible aspiration of great appeal.

■ Droits de l'Homme et droits des peuples

La paix et la stabilité politique exigent des solutions aux problèmes des droits des peuples, fondées sur des critères de rationalité et d'esprit démocratique. Cependant, la pleine reconnaissance de ces droits semble un objectif à très long terme. Un monde de peuples différenciés vivant librement dans un esprit de fraternité peut paraître une utopie mais est une aspiration légitime, belle et responsable.

Aproximació a la realitat dels pobles

Les persones humanes han format, al llarg de la història, unes comunitats culturals i polítiques que anomenem pobles o nacions. Aquestes comunitats són el resultat de factors diversos que van configurant espais comunitaris on es comparteixen elements simbòlics, interessos materials, característiques ètniques, pràctiques culturals, sistemes de seguretat i defensa, déus i mites, llengües i codis de comunicació, valors, autoritats, tecnologies i convencions socials. Els pobles, per tant, són associacions humanes que no responen a un únic patró, ja que els criteris d'identificació són diversos. Un criteri força sensat per saber si un grup humà és un poble és el d'escoltar els portaveus de la mateixa comunitat per veure si es presenten com a poble i si s'atribueixen una identitat diferenciada de les identitats d'altres pobles. A l'interior de cada poble hi ha grups humans de base territorial que també tenen personalitat pròpia. No constitueixen un poble quan les seves característiques identitàries estan poc diferenciades de les d'altres grups i, sobretot, quan no hi ha una voluntat política de distingir-se d'aquests altres grups.

S'ha de tenir en compte, per tant, que les realitats nacionals o els pobles són comunitats construïdes per la voluntat humana sobre la base d'algunes característiques objectives o com a fruit dels atzars de la història. Totes les realitats nacionals són interpretacions convencionals dels itineraris de convivència dels grups humans. Els pobles es fan i es desfien quan hi ha circumstàncies que fan canviar les interpretacions que els donen vida. El que sí que és cert és que els ritmes de canvi de les interpretacions són molt lents i que, comparats amb els vertiginosos ritmes dels canvis que es produeixen en les superestructures polítiques, poden fer l'efecte que les nacions són fets estables i que els estats són els únics fets convencionals. Les nacions acostumen a

tenir una vida molt més llarga i els estats manifesten una plasticitat força alta. De tota manera, la distinció entre nacions i estats és útil per analitzar les excessives inadequacions entre el que és el mapa de les nacions i el mapa dels estats.

Per caracteritzar els pobles o les nacions s'han de tenir en compte dues qüestions molt importants. En primer lloc, que hi ha una realitat nacional en sentit rigorós quan la comunitat humana que el constitueix té una voluntat d'expressió política pròpia, tant si es configura com un estat com si no disposa d'institucions estatals. Es pot dir, també, que hi ha nació quan hi ha una clara voluntat d'autogovern. En segon lloc, hi ha nació quan la comunitat humana és capaç de generar projectes de futur. No n'hi ha prou de referir-se a un passat caracteritzat per formes de vida política independent o d'alt nivell d'autonomia. Només hi ha nació si hi ha voluntat de gestionar el futur. Voluntat vol dir a la vegada decisió i capacitat. Els pobles deixen de ser-ho quan dilueixen la seva expressió política o quan situen la seva identitat en el passat en lloc de situar-la en el futur. Una nació és sempre un projecte de futur sobre les qüestions bàsiques: promoció de les llibertats i de la justícia, articulació del pluralisme social, codis morals, participació democràtica, consens simbòlic i relació amb les altres nacions.

Evolució de la realitat dels pobles

El caràcter històric i convencional dels pobles dona una fragilitat notable al mapa dels pobles. És un mapa que es va configurar fa mil anys, que no existia abans i que no sabem si existirà d'aquí a cent anys. Actualment està afectat per una sèrie d'evolucions de gran abast que relativitzen tant els pobles com l'ordre polític internacional format per estats territorialment sobirans. En primer lloc, hem d'observar el caràcter universal de la vida econòmica. Els mercats nacionals o estatals van esdevenint anacrònics i s'hi imposa el mercat universal. Fan crisi les monedes nacionals i els proteccionismes econòmics. S'uniformitza el consum i les antigues diferències de formes de vida entre les nacions es va esborrant. S'estableix una dramàtica divisòria entre els grups humans rics i els grups humans pobres, però no es tracta de diferències entre nacions perquè la frontera travessa cadascuna de

les realitats nacionals. Hi ha un procés accelerat d'uniformització del món. Les poderoses indústries de la comunicació provoquen la substitució dels antics mites i símbols diferenciats per una nova mitologia comuna. Les reaccions de pobles, cultures i religions semblen existències destinades al fracàs. En aquest sentit, la humanitat haurà de decidir si vol una globalització que suposi la uniformitat de tots els pobles, o sigui la seva desaparició, o si vol dissenyar un futur en què la globalització quedi restringida a certs aspectes de les relacions humanes però que no envaeixi àrees fonamentals de la vida dels pobles. No és veritat que estiguem condemnats a un sol tipus de projecte globalitzador. Els escenaris de la globalització també són diversos. Voler fer creure que només hi ha un futur possible amaga els interessos dels beneficiaris del model de globalització que es vol imposar des d'alguns centres de poder. El que ha fet possible el mercat global és la revolució tecnològica en el camp de les comunicacions. Les fronteres convencionals entre els estats i el relatiu aïllament dels pobles pertanyen al passat. Avui hi ha l'inici d'una ciutadania universal que està interconnectada a través de les noves xarxes de comunicació. L'experiència paradigmàtica és la d'Internet. D'altra banda, les realitats virtuals van desplaçant l'antiga realitat territorial i física que era el punt de referència principal dels pobles. Els grups humans no s'estructuren ja sobre bases territorials sinó sobre interessos i mites poc relacionats amb el parentiu i amb la nacionalitat. No sabem la força que arribaran a tenir les xarxes virtuals. Sembla propera una competició entre els grups territorialitzats i els grups virtuals universals. En aquest sentit, es podria parlar de tribus o nacions que ocupen espais virtuals definits i diferenciats. Les xarxes podrien ser espais on trobessin lloc, sense mecanismes de repressió, tots els pobles en la mesura que cultivessin les seves dimensions virtuals. El futur està ple d'incògnites en aquest camp. Tampoc no s'ha d'admetre el dogma d'una utilització de les noves tecnologies que destrueixi automàticament els fets diferencials o les nacions. Es pot imaginar una utilització alliberadora tant dels nous sistemes de comunicació com de les altres tecnologies innovadores.

Un fet sense precedents en la història humana és

la proliferació dels desplaçaments humans per motius de supervivència o simplement per gust. A les ciutats de tot el món i també a les poblacions petites s'evoluciona cap a una convivència de persones pertanyents a cultures i nacions diferents. Ja no hi ha pobles formats per poblacions homogènies. La gestió de la multiculturalitat social està a l'agenda de les administracions de totes les nacions. En el context del pluralisme cultural es fa més difícil consensuar valors, mites i pràctiques polítiques. Es fa necessària una innovadora gestió de la complexitat i una comprensió diferent de les realitats nacionals. Els pobles tenen cada vegada menys bases objectives i s'han d'estructurar més com a convencions de la ciutadania, sobre criteris menys afectius i més racionals. Per aquestes raons, els pobles no cal que sol·licitin adhesions de tipus confessional, sinó que han de convidar a compartir projectes engrescadors de cara endins i de cara enfora. En el futur una nació podria definir-se com una comunitat o un grup de persones que tenen projectes propis i rellevants en el context internacional i que conviden persones de diverses procedències a participar-hi sobre la base de l'acceptació d'uns valors preferits, d'unes prioritats polítiques i d'unes regles democràtiques concretes. No s'ha d'excloure que persones d'un mateix territori vulguin ser membres de pobles o nacions diferents.

Salut i malaltia dels estats

La vida política dels pobles i les relacions internacionals s'organitzen sobre la base dels estats. Els estats ja no acaparen la sobirania perquè els poders supraestats o multinacionals han retallat les seves competències, però són encara les estructures polítiques convencionals més decisives. Els estats són útils perquè quan són democràtics garanteixen que les forces socials i econòmiques estiguin sotmeses a la voluntat de la ciutadania. D'altra banda, com a dipositaris de la sobirania popular, exerceixen funcions fonamentals a favor de les llibertats, la justícia i la pau. Un món sense estats podria ser un món sense drets humans, amb més insolidaritat i sense control de la violència. En qualsevol hipòtesi de futur s'haurà de pensar un ordre polític capaç de garantir més i millor les mateixes funcions. La tendència actual és la de repartir el poder entre les institucions internacionals

i els estats. Els processos de globalització fan urgent la creació d'instàncies de poder continentals i universals per donar respostes adequades als desafiaments globals: pobresa, sostenibilitat, gestió de la tecnologia i pau. En aquest aspecte, cal fer notar que els vells estats més aviat són reticents a les necessàries transferències de poder. De moment, el que passa és que els estats exerceixen, tant com poden, el poder mitjançant estructures interestatals.

Probablement en el futur es crearan institucions internacionals amb poder propi, però encara no estem en aquesta fase. De moment el que hi ha és una concertació política interestatal bastant eficaç. No és una solució suficient als desafiaments de la globalització. Algun dia s'hauran d'establir de debò poders internacionals racionals, democràtics i efectius.

La progressió de l'esperit democràtic a tota la geografia planetària ha posat de manifest l'excessiu acaparament del poder per part dels estats sense tenir en compte la realitat i les aspiracions dels pobles. En el món actual hi ha uns quants milers de pobles i, en canvi, només hi ha 184 estats reconeguts per les Nacions Unides. Hi ha estats monstruosos pel seu volum, com la Xina, i microestats, com ara Andorra. La irracionalitat del mapa estatal es va fent cada vegada més evident. S'hauran d'aplicar correctius diversos per aconseguir un mapa polític universal més democràtic. Una de les vies més clares és la de tenir en compte les aspiracions dels pobles a intervenir com a actors de ple dret en l'escenari internacional. En aquesta perspectiva apareix la qüestió dels drets dels pobles i de manera especial l'aprofundiment del dret a l'autodeterminació.

Els estats actuals manifesten una oposició clara al debat sobre aquestes qüestions. Les explicacions són diverses. Hi ha estats que s'han constituït sobre la base de l'hegemonia d'un poble i la repressió d'altres pobles. Els privilegiats no volen renunciar als seus privilegis. En altres estats la complexitat dels pobles que el formen fa témer l'inici d'una etapa caòtica si es fan sensibles als drets dels seus pobles. Altres estats continuen creient en la necessitat de convertir-se en nacions sobre la base d'una dissolució de les cultures i pobles existents, i la creació forçada d'estats nació. Les declaracions de tots els estats a favor dels drets humans s'han d'entendre com a respecte als drets

exclusivament individuals. La qüestió dels drets dels col·lectius està a l'inici d'un llarg procés. És possible que, durant el segle XXI, s'iniciï el procés de reconeixement dels drets dels pobles si és que es van consolidant les experiències democràtiques. L'objectiu en seria el de donar a cada poble l'estatut polític que fos capaç d'assumir donant per bo el desig d'autogovern, el principi de subsidiarietat i la necessitat de crear un ordre polític internacional just, és a dir, solidari. Els drets dels pobles s'han d'inscriure en una filosofia política de racionalització de les estructures de poder, de corresponsabilitat universal i de pràctiques democràtiques més participatives.

Les propostes actuals sobre els drets dels pobles

Els pobles no existeixen encara en el dret internacional. Els actors reconeguts són essencialment els estats. De moment, hi ha una notable activitat acadèmica i política per introduir en l'ordre jurídic internacional declaracions i convenis que facin referència a les comunitats humanes però considerant preferentment els drets dels individus que són els membres de les comunitats o els pobles. N'és un bon exemple la proposta de l'Institut Interdisciplinari d'Ètica i dels Drets Humans de la universitat suïssa de Friburg, que ha presentat a la UNESCO un projecte de declaració de drets culturals que utilitza expressions del tipus «Tota persona, sola o amb altres, té el dret d'escollir i de veure respectada la seva identitat cultural», o «Tota persona té la llibertat d'escollir o de referir-se o no a una comunitat cultural, de referir-se a diverses comunitats culturals simultàniament, al marge de les fronteres i a modificar aquesta opció», o «Tota persona, sola o amb altres, té dret a expressar-se en públic o en privat en la llengua que vulgui... té dret a donar i rebre ensenyament tant de la seva cultura i de la seva llengua com d'altres llengües i cultures».

En els seminaris de la UNESCO sobre els drets dels pobles a Europa, celebrats a Girona i a Manresa els anys 1991 i 1993, amb la presència d'especialistes i de representants de les institucions europees, es va constatar la dificultat per consensuar una proposta que no es limités al reconeixement del que a Europa es formula com a drets de les persones que pertanyen a minories nacionals. Es va aconseguir que es fes la distinció entre minories nacionals i pobles, però en

aquesta perspectiva tot està per fer. Les institucions europees més sensibles als temes dels drets humans són el Consell d'Europa i la Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE). Les dues institucions utilitzen exclusivament la perspectiva dels drets individuals. Potser aquesta és una de les raons de la incapacitat d'aquestes institucions per analitzar i intervenir adequadament a Bòsnia i a Kosovo.

Les propostes més innovadores vénen de la mà d'algunes organitzacions no governamentals. N'és un bon exemple la Declaració Universal de Drets Lingüístics, promoguda pel Pen Club Internacional i proclamada a Barcelona l'any 1996. L'articulat de la declaració afirma com a subjecte de dret la comunitat lingüística. Hi ha un progrés evident respecte de les propostes que es limiten als drets individuals. Un altre exemple proper de formulació dels drets col·lectius és el document «Bases per al futur nacional de Catalunya», conegut com a Noves Bases de Manresa, proclamat l'any 1992 per tres-centes entitats catalanes. Els quinze articles de les Bases parlen de la comunitat catalana com a subjecte de dret a la sobirania, a establir relacions internacionals, a tenir competències en l'ordre legislatiu, executiu i judicial, a recaptar impostos i determinar l'exercici de la solidaritat, a regular el règim de la sanitat i de la seguretat social, a dotar-se d'un model propi de seguretat, a determinar l'ús del territori i la protecció del medi ambient, a tenir el català com a única llengua oficial, a desenvolupar una política científica i cultural pròpia, a determinar el model educatiu, a constituir-se com a espai nacional de comunicació, a promoure ONG i a establir la seva política immigratòria. És un repertori ambiciós que, en un grau més o menys alt, es podria fer extensiu a tots els pobles. En aquest cas, ja no hi ha ambigüitat i el subjecte del dret és el poble o la nació. L'afirmació d'aquests drets no perjudica l'estructura política més pertinent. Les possibilitats són diverses però no exclouen ni l'autodeterminació política ni la independència en el marc de la Unió Europea. El millor document no governamental del qual es disposa és la declaració Universal dels Drets dels Pobles, proclamada a Alger l'any 1976 i promoguda per la Lliga pels Drets i l'Alliberament dels Pobles.

Les propostes oficials sobre l'autodeterminació

El punt més discutit sobre els drets dels pobles és el de l'autodeterminació. Les Nacions Unides han obert la via de l'autodeterminació als pobles que s'alliberen del colonialisme, però, en els altres casos, el principi de la integritat territorial dels estats es considera una norma superior al teòric reconeixement del dret a l'autodeterminació. No hi ha, per tant, ni procediment, ni recurs, ni tribunal on es puguin fer valer els drets del poble kurd, del poble tibetà o de tants altres que viuen violacions claríssimes dels seus drets nacionals. En aquest punt és evident que el control de les institucions internacionals per part dels governs dels estats fa molt difícil obrir vies de dret cap a l'autodeterminació. L'intent més avançat de plantejar el dret d'autodeterminació és el Projecte Liechtenstein, en el qual col·laboren la universitat de Princeton i les autoritats de l'estat de Liechtenstein.

Hans-Adam II, el cap de l'estat de Liechtenstein va presentar a la 46 sessió de l'Assemblea General de les Nacions Unides de l'any 1991 una proposta valenta sobre el tema i cada any els representants de Liechtenstein fan intervencions a les Nacions Unides per fer avançar el projecte de convenció. Les idees bàsiques del projecte són dues. En primer lloc, facilitar als pobles o comunitats humanes formes generoses d'autodeterminació en els àmbits polític, econòmic,

policial, educatiu i judicial. En segon lloc, establir condicions i procediments perquè un poble pugui separar-se pacíficament i democràticament de l'estat del qual forma part. També s'ha de fer esment que la Carta Africana sobre Drets Humans i Drets dels Pobles del 1991 inclou una menció explícita al dret de l'autodeterminació. A escala internacional, el document més significatiu és la Declaració sobre els Drets de les Minories, aprovada l'any 1992, però que no inclou el dret a l'autodeterminació dels pobles. La Declaració ha permès la creació, l'any 1995, d'un grup de treball vinculat a la Comissió dels Drets Humans presidit per Asbjorn Eide. A escala europea, el Consell d'Europa va aprovar, l'any 1994, una Convenció sobre els Drets de les Minories, amb una filosofia semblant.

El ple reconeixement dels drets dels pobles sembla un objectiu a terme relativament llarg. S'hi han de tenir en compte totes les evolucions esmentades sobre la realitat dels pobles i sobre les actuals estructures polítiques estatals i internacionals. El que sembla clar és que la pau i l'estabilitat política exigeixen que la qüestió dels drets dels pobles es pugui anar resolent amb criteris de racionalitat i amb esperit democràtic. Imaginar un món de pobles diferenciats i que visquin amb llibertat i fraternitat pot semblar utòpic, però és, moralment i políticament, una aspiració legítima, bella i responsable. **F.M.**